

УДК 338.28

Методика оцінки торговельно-економічної інтеграції України та ЄС: рівень міжрегіонального співставлення

Зосименко Т.І.

кандидат економічних наук, доцент,
Чернігівський національний технологічний університет

Потреба у проведенні незалежної оцінки перебігу процесів економічної інтеграції України з ЄС актуалізує розроблення методичного інструментарію, що дає змогу здійснити порівняльну оцінку поступу у зближенні торговельно-економічних систем українських регіонів з економікою ЄС. У статті обґрунтовано методику, придатну для проведення оцінки та міжрегіонального співставлення глибини торговельно-економічної інтеграції областей України з Європейським Союзом на основі сукупності індикаторів, що відображають різні аспекти стану та динаміки їх торговельних та фінансово-інвестиційних взаємозв'язків.

Ключові слова: європейська інтеграція, Європейський Союз, Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі, регіональна економіка, торговельно-економічна сфера, експорт, імпорт, інвестиції.

Зосименко Т.И. МЕТОДИКА ОЦЕНКИ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ УКРАИНЫ И ЕС: УРОВЕНЬ МЕЖРЕГИОНАЛЬНОГО СОПОСТАВЛЕНИЯ

Потребность в проведении независимой оценки протекания процессов экономической интеграции Украины с ЕС актуализирует разработку методического инструментария, позволяющего осуществить сравнительную оценку прогресса в сближении торгово-экономических систем украинских регионов с экономикой ЕС. В статье обоснована методика, пригодная для проведения оценки и межрегионального сопоставления глубины торгово-экономической интеграции регионов Украины с Европейским Союзом на основании совокупности индикаторов, отображающих различные аспекты состояния и динамики их торговых и финансово-инвестиционных взаимосвязей.

Ключевые слова: европейская интеграция, Европейский Союз, Углубленная и всеобъемлющая зона свободной торговли, региональная экономика, торгово-экономическая сфера, экспорт, импорт, инвестиции.

Zosymenko T.I. METHOD OF ASSESSMENT OF THE DEGREE OF TRADE AND ECONOMIC INTEGRATION BETWEEN UKRAINE AND EU: REGIONAL COMPARISON LEVEL

The need for independent assessment between Ukraine and the EU effectuates the development of methodical tools that allow for a comparative assessment of progress in the convergence of trade and economic systems between Ukrainian regions and the EU's economy. The article substantiates the method suited for conducting the assessment and interregional comparison of the depth of trade and economic integration of the regions of Ukraine and the European Union on the basis of a set of indicators reflecting various aspects of the state and dynamics of their trade and financial-investment ties.

Keywords: European integration, the European Union, Deep and Comprehensive Free Trade Area, Regional Economics, Trade and Economic Sphere, Export, Import, Investments.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Актуальність проблематики, пов'язаної з перебігом процесів економічної інтеграції України з ЄС, зумовлена їх особливим значенням для вітчизняної соціально-економічної системи. При цьому важливого значення набувають питання, пов'язані із вивченням таких процесів зсередини, тобто на рівні регіонів. У даному контексті важливо уточнити, яка мета переслідується Угодою про асоціацію між Україною та ЄС [1] у регіональному вимірі.

Звернення до публікацій відомих фахівців у даній сфері дає змогу сформулювати економічну мету Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у регіональному вимірі як сприяння

модернізації економіки областей України за рахунок нарощування обсягів торгівлі з ЄС, посилення привабливості регіонів для іноземних і внутрішніх інвестицій для подальшого виробництва продукції на експорт до ЄС та на інші ринки світу, а також реформування регулювання економіки на регіональному рівні відповідно до передової європейської практики [2]. У даному визначенні відразу впадає в очі наявність таких ключових слів, як «торгівля», «інвестиції», «регулювання економіки». Особливий акцент на них ще раз підтверджує важливість обраної тематики дослідження.

Уповноваженими органами влади здійснюються системні економічні реформи, визначені Порядком денним асоціації (ПДА)

з дотриманням Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною на 2014-2017 рр. та Плану заходів з імплементації розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію між Україною на 2016-2019 рр. [3]. У ПДА зазначається, що він є основним механізмом моніторингу та оцінювання прогресу України у виконанні Угоди про асоціацію, а також моніторингу та оцінювання досягнень усіх цілей економічної інтеграції. Однак звернення до даного документа не дає змогу визначити перелік показників – індикаторів цілей економічної інтеграції, які свідчатимуть про успішність реалізації економічних реформ, тим більше на рівні регіонів. Можна констатувати, що механізми оцінки та моніторингу успішності реалізації економічних реформ євроінтеграційного спрямування в регіонах нині відсутні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методику, що дає змогу оцінити стан та динаміку економічних реформ євроінтеграційного спрямування у регіональному вимірі в Україні, було запропоновано у дослідженні Ж.В. та Т.І. Зосименко [4]. Основним інструментом дослідження було використано Індекс євроінтеграційного поступу. До складу Індексу, зокрема, було включено статистичні індикатори, що характеризують економічну результативність реформування у напрямку «торгівля і питання, пов'язані з торгівлею». На основі даної методики було проведено компаративний аналіз показників зовнішньої торгівлі регіонів України в контексті європейської інтеграції [5]. Водночас важливість, складність та неоднозначність процесів, що відбуваються у регіонах України у зв'язку з набуттям чинності Угоди про асоціацію у частині Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) 1 січня 2016 р. зумовлюють необхідність доповнення базової системи показників та узагальнення їх у формі окремого інтегрального показника.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування методики порівняльної оцінки глибини торговельно-економічної інтеграції регіонів України з Європейським Союзом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Торговельно-економічним відносинам як ключовому складнику економічної інтеграції присвячена основна частина Угоди про Асоціацію у форматі Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ). Її зміст формують положення, спрямовані на вирішення питань, критично важливих для

розвитку економічного співробітництва України та країн ЄС, включаючи лібералізацію торговельно-економічних відносин та сприяння вдосконаленню відповідної інституційної структури. Свідченням успішного впровадження положень Угоди про асоціацію/ПВЗВТ у національній економіці слугуватиме не лише відкриття доступу до ринку ЄС, а і його освоєння вітчизняними підприємствами за рахунок стимулювання глибоких зрушень у вітчизняному бізнес-середовищі, підвищення конкурентоспроможності та ефективності українських суб'єктів підприємницької діяльності, зростання обсягу іноземних інвестицій, передусім з ЄС [1].

Перелік реформ, які має здійснити Україна у співпраці з ЄС для досягнення очікуваних ефектів від економічної інтеграції, визначено у Порядку денному асоціації (ПДА). Відповідно до нього та з дотриманням графіку, визначеного у Плані заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною на 2014-2017 рр. та Плані заходів з імплементації розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію між Україною на 2016-2019 рр. [3] уповноваженими органами влади здійснюються системні економічні зрушення.

Для вимірювання цих процесів запропоновано Індекс глибини торговельно-економічних зв'язків регіону з ЄС (I_{TEI}) – інтегральну величину, що відображає поглиблення торговельно-економічних зв'язків регіонів України з ЄС. Він включає показники, що характеризують різні аспекти стану й динаміки торговельних та фінансово-інвестиційних взаємозв'язків між регіонами України та ЄС під впливом інтеграційних процесів.

У цілому логіка роботи з I_{TEI} описується такою схемою (рис. 1): на першому етапі здійснюється вимірювання показників у складі Індексу. Наступним етапом є власне порівняльна оцінка поглиблення торговельно-економічних зв'язків регіонів України з ЄС. На завершальному етапі дані оцінки підлягають економічній інтерпретації. Результатом загальноукраїнського дослідження має стати аналітичний продукт, придатний для проведення громадського моніторингу та інформування громадян України, представників наукових кіл, бізнес-середовища, неурядових організацій, а також міжнародної спільноти щодо прогресу регіонів у реалізації цілей торговельно-економічної інтеграції з ЄС.

Структурно-логічна схема роботи з індексом представлена на рис. 1.

Класичним способом оцінки масштабів торгівлі між регіонами України та ЄС є використання показників експортної квоти, питомої ваги експорту/імпорту до/з країн ЄС у загальному обсязі експорту/імпорту регіону та ін. Недоліком методу є той факт, що на зміну цих показників впливатиме також зміна в показниках зовнішньої торгівлі регіону з іншими країнами світу незалежно від реального поглиблення інтеграції. Це зумовлює необхідність використання низки додаткових індексів, що є модифікаціями показників взаємної торгівлі регіонів з ЄС, серед них: індекс проникнення імпорту, індекс внутрішньогалузевої торгівлі та ін.

До складу Індексу глибини торговельно-економічних зв'язків регіону з ЄС запропоновано включити такі.

1. Питома вага експорту товарів до країн ЄС у загальному обсязі експорту регіону (PVT_E^{EC}):

$$PVT_E^{EC} = \frac{E_m^{EC}}{E_m} \cdot 100\%, \quad (1)$$

де E_m^{EC} – обсяг експорту товарів до ЄС із регіону, тис. дол. США;

E_m – обсяг сукупного експорту товарів із регіону, тис. дол. США.

2. Питома вага імпорту товарів із країн ЄС у загальному обсязі імпорту регіону, % (PVT_I^{EC}):

$$PVT_I^{EC} = \frac{I_m^{EC}}{I_m} \cdot 100\%, \quad (2)$$

де I_m^{EC} – обсяг імпорту товарів з ЄС до регіону, тис. дол. США;

I_m – обсяг сукупного імпорту товарів до регіону, тис. дол. США.

3. Питома вага експорту послуг до країн ЄС у загальному обсязі експорту регіону, % (PVP_E^{EC}):

$$PVP_E^{EC} = \frac{E_n^{EC}}{E_n} \cdot 100\%, \quad (3)$$

де E_n^{EC} – обсяг експорту послуг до ЄС з регіону, тис. дол. США;

E_n – обсяг сукупного експорту послуг регіону, тис. дол. США.

4. Питома вага імпорту послуг із країн ЄС у загальному обсязі імпорту регіону, % (PVP_I^{EC}):

$$PVP_I^{EC} = \frac{I_n^{EC}}{I_n} \cdot 100\%, \quad (4)$$

де I_n^{EC} – обсяг імпорту послуг з ЄС до регіону, тис. дол. США;

I_n – обсяг сукупного імпорту послуг до регіону, тис. дол. США.

Показники 1-4 слугують кількісними індикаторами забезпечення вільного доступу товарів та послуг українського походження у розрізі регіонів до країн Європейського Союзу, та навпаки, як однією з умов функціонування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Наступні два показники відображають динаміку торгівлі товарів та послуг регіонів за країнами ЄС.

5. Середньорічний темп зростання експорту регіону до країн ЄС (за останні три роки) (T_E^{EC}):

$$\overline{T_E^{EC}} = \sqrt[3]{\frac{E_3^{EC}}{E_1^{EC}}}, \quad (5)$$

де E_3^{EC} – обсяг експорту (товарів та послуг) із регіону до ЄС у 3-му з досліджуваних років, тис. дол. США;

E_1^{EC} – обсяг експорту (товарів та послуг) із регіону до ЄС у 1-му з досліджуваних років, тис. дол. США.

6. Середньорічний темп зростання імпорту регіону до країн ЄС (за останні три роки) (T_I^{EC}):

$$\overline{T_I^{EC}} = \sqrt[3]{\frac{I_3^{EC}}{I_1^{EC}}}, \quad (6)$$

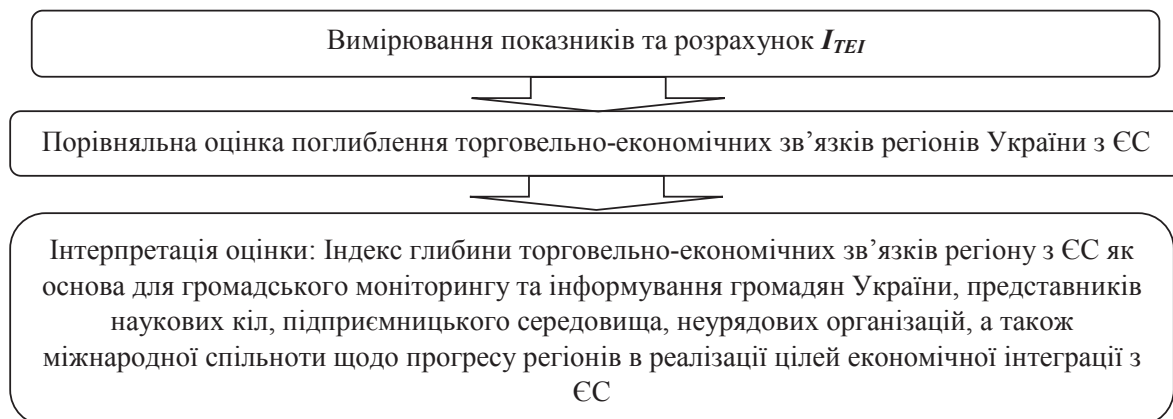

Рис. 1. Структурно-логічна схема роботи з Індексом глибини торговельно-економічних зв'язків регіону з ЄС

де I_3^{EC} – обсяг імпорту (товарів та послуг) до регіону з ЄС у 3-му з досліджуваних років, тис. дол. США;

I_1^{EC} – обсяг імпорту (товарів та послуг) до регіону з ЄС у 1-му з досліджуваних років, тис. дол. США.

7. Показник частки експорту з регіону до ЄС ($Ч_E^{EC}$) відображає ступінь залежності регіональної економіки від збуту товарів на ринку ЄС:

$$Ч_E^{EC} = \frac{E^{EC}}{ВРП(\text{тис.дол.США})}, \quad (7)$$

де $ВРП$ (тис. дол. США) – валовий регіональний продукт, тис. дол. США.

$$ВРП(\text{тис.дол.США}) = \frac{ВРП}{\text{Офіц. курс грн. щодо дол.США}}, \quad (8)$$

де $ВРП$ – валовий регіональний продукт, млн. грн.;

Офіц. курс грн. щодо дол. США – середній за рік офіційний курс гривні щодо доларів США.

8. Коефіцієнт зовнішньоторговельного обороту регіону з ЄС ($К_{ЗТО}^{EC}$) відображає торговельну відкритість регіону для ЄС. Обчислюється за формулою:

$$К_{ЗТО}^{EC} = \frac{E^{EC} + I^{EC}}{ВРП(\text{тис.дол.США})} \quad (9)$$

9. Індекс проникнення імпорту з ЄС ($I_{П}^{EC}$) показує, наскільки імпорт з ЄС задовольняє внутрішній попит регіону. Формула для розрахунку має такий вигляд:

$$I_{П}^{EC} = \frac{I^{EC}}{ВРП(\text{тис.дол.США}) + (I - E)}, \quad (10)$$

де E – обсяг сукупного експорту (товарів та послуг) із регіону, тис. дол. США;

I – обсяг сукупного імпорту (товарів та послуг) до регіону, тис. дол. США.

10. За рівнем внутрішньогалузевої торгівлі товарами чи послугами визначається «якість» інтеграції економіки регіону з економікою ЄС, оскільки чим більше розвиненим у технічному та економічному плані є регіон, тим вищою буде питома вага внутрішньогалузевої торгівлі товарами чи послугами у його товарообігу з ЄС. Розвиток внутрішньогалузевої торгівлі стимулює обмін новими технологіями з ЄС та сприяє економічному зростанню регіону. Для визначення стану в цій сфері у регіональному вимірі запропоновано Індекс внутрішньогалузевої торгівлі з ЄС ($ІВТ_i^{EC}$). Розраховується як середнє арифметичне зважене з часткових індексів за товарами та послугами ($ІВТ_i^{EC}$)

$$ІВТ_i^{EC} = \sum_1^m ІВТ_i^{EC} \cdot \omega_i, \quad (11)$$

де $\sum \omega_i = 1$.

$$ІВТ_i^{EC} = 1 - \frac{|E_i^{EC} - I_i^{EC}|}{E_i^{EC} + I_i^{EC}}, \quad (12)$$

де E_i^{EC} – експорт товару чи послуги i -го виду до ЄС із регіону, тис. дол. США;

I_i^{EC} – імпорт товару чи послуги i -го виду до регіону з ЄС, тис. дол. США.

11. Кількість суб'єктів господарювання промисловості, яким надано право експорту харчової продукції тваринництва до країн ЄС відносно до загальної кількості суб'єктів господарювання, що займаються виробництвом харчових продуктів ($ПЕ_{\text{пром.твар.}}^{EC}$). Даний показник відображає, яка частка підприємств регіону випускає продукцію, що відповідає вимогам ЄС та користується попитом серед європейських споживачів. Обчислюється за формулою:

$$ПЕ_{\text{пром.твар.}}^{EC} = \frac{П_{\text{пром.твар.}}^{EC}}{П_{\text{харч.пром.}}}, \quad (13)$$

де $П_{\text{пром.твар.}}^{EC}$ – кількість суб'єктів господарювання, яким надано право експорту харчової продукції тваринництва до країн ЄС, од.;

$П_{\text{харч.пром.}}$ – загальна кількість суб'єктів господарювання, що займаються виробництвом харчових продуктів у регіоні, од.

12. Угодою про асоціацію передбачено надання та анулювання митним органом статусу схваленого експортера [6]. Перевагою використання цього статусу є те, що для отримання тарифних преференцій український експортер товару без оформлення сертифіката з перевезення форми EUR.1 самостійно визначає та декларує походження товарів на комерційних/товаросупровідних документах, що дає змогу прискорити процедуру експорту товару. У зв'язку із цим запропоновано обчислити показник «кількість схвалених (уповноважених) експортерів відносно до загальної кількості експортерів товарів» ($К_{\text{Експор}}^{\text{Схвал.Експор}}$):

$$К_{\text{Експор}}^{\text{Схвал.Експор}} = \frac{Q_{\text{Експор}}^{\text{Схвал.Експор}}}{Q_{\text{Експор}}^{\text{тов.Експор}}}, \quad (14)$$

де $Q_{\text{Експор}}^{\text{Схвал.Експор}}$ – кількість схвалених (уповноважених) експортерів у регіоні, од.;

$Q_{\text{Експор}}^{\text{тов.Експор}}$ – загальна кількість експортерів товарів у регіоні, од.

Показники 13-15 є індикаторами рівня взаємодії регіонів з ЄС в інвестиційній сфері, дають змогу порівняти регіони за рівнем значущості взаємних інвестиційних потоків.

13. Частка накопичених прямих інвестицій нерезидентів з ЄС в області у загальному обсязі накопичених інвестицій області ($ПП_{\text{накоп}}^{EC}$ (%)), %:

$$ПП_{накоп}^{EC} (\%) = \frac{ПП_{накоп}^{EC}}{ПП_{накоп}} \cdot 100\% , \quad (15)$$

де $ПП_{накоп}^{EC}$ – обсяг прямих іноземних інвестицій нерезидентів з ЄС, що накопичені в області на 31.12 року, що досліджується, млн. дол. США;

$ПП_{накоп}$ – сукупний обсяг прямих іноземних інвестицій, що накопичені в області на 31.12 року, що досліджується, млн. дол. США.

14. Частка прямих інвестицій, що з області в економіку країн ЄС у загальному обсязі інвестицій, що здійснені з області ($ПП_{вих}^{EC}$ (%)), %:

$$ПП_{вих}^{EC} (\%) = \frac{ПП_{вих}^{EC}}{ПП_{вих}} \cdot 100\% , \quad (16)$$

де $ПП_{вих}^{EC}$ – обсяг прямих іноземних інвестицій в ЄС з області на 31.12. року, що досліджується, млн. дол. США;

$ПП_{вих}$ – сукупний обсяг прямих іноземних інвестицій з області на 31.12 року, що досліджується, млн. дол. США.

15. Індекс інвестиційної відкритості регіону для ЕС (I_{IB}), %:

$$I_{IB} = \frac{ПП_{вх}}{ВРП(млн.дол.США)} \cdot 100\% , \quad (17)$$

де $ПП_{вх}$ – прямі інвестиції з ЄС у регіон як різниця між обсягом накопичених інвестицій на кінець року, що досліджується, та обсягом інвестицій на початок року, що досліджується, млн. дол. США.

16. Показник грошових переказів фізичних осіб з ЄС до регіону, у % до валового регіонального продукту ($ГП_{ВРП}$). Слугує індикатором інтегрованості трудових ресурсів регіону в економіку ЄС. Розраховується за формулою:

$$ГП_{ВРП}^{EC} = \frac{ГП^{EC}}{ВРП(тис.дол.США)} \cdot 100\% , \quad (183)$$

де $ГП^{EC}$ – обсяг грошових переказів фізичних осіб з ЄС до регіону, тис. дол. США.

Чим вищою є частка грошових переказів відносно до ВРП, тим вищою є залежність регіональної економіки від ЄС, та навпаки

Після того як остаточно визначено множини змінних, які відображають рівень торговельно-економічної інтегрованості регіонів України та ЄС, необхідно провести їх нормалізацію. Серед методів нормалізації нами було обрано метод Min-Max, який дає змогу уникнути спотворюючого впливу екстремально великих значень і приводить усі дані до одного діапазону в межах від 0 до 1. Цей метод хоча й дещо ускладнює процес розрахунку в динаміці, але водночас дає змогу більш адекватно

відобразити амплітуду коливання відповідних величин. Окрім того, метод Min-Max дає змогу краще перевести дані тоді, коли значення статистичних даних знаходяться близько один до одного по областях. Для нормування показників-стимуляторів будемо використовувати формулу (19), а для показників-дестимуляторів – використовувати формулу (20) [7].

$$y_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{i\min}}{x_{i\max} - x_{i\min}} , \quad (19)$$

де y_{ij} – безрозмірне (нормалізоване) значення i -го статистичного показника в j -му регіоні;

x_{ij} – значення i -го статистичного показника в j -му регіоні;

x_{\max} та x_{\min} – максимальне та мінімальне значення i -го статистичного показника.

$$y_{ij} = \frac{x_{i\max} - x_{ij}}{x_{i\max} - x_{i\min}} \quad (20)$$

Таким чином, використовуючи формули (19) та (20), на даному етапі побудови індексу ми отримаємо систему нормалізованих показників у складі I_{TEI} .

На завершальному етапі побудови I_{TEI} необхідно здійснити агрегування, що пропонується здійснювати за допомогою методу середнього арифметичного зваженого:

$$I_{TEI} = \sum_{i=1}^m F_i^{TE3} \times w_i , \quad (21)$$

де F_i^{TE3} – нормалізовані індикатори (1-16), що характеризують глибину торговельно-економічних взаємозв'язків з ЄС;

w_i – вага показника. У даному дослідженні вагові коефіцієнти запропоновано проводити методом експертного опитування.

Висновки з цього дослідження. Очікується, що I_{TEI} слугуватиме доступним, комплексним, практичним інструментом, який дає змогу виявити реальну ситуацію у сфері торговельно-економічної інтеграції регіонів з ЄС та відображатиме рейтинг областей за обраними показниками глибини торговельно-економічних зв'язків з ЄС. Практичне значення індексу полягає у формуванні аналітичного продукту для місцевих та державних органів влади, представників наукових кіл, міжнародних інституцій, бізнес-середовища, громадського сектору та інших зацікавлених осіб, який слугуватиме одночасно стимулом та дороговказом до конструктивних зрушень за рахунок виявлення сильних та слабких сторін регіону в процесі європейської економічної інтеграції та можливості управління ними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 847-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-%D1%80#n12>
2. Поглиблення відносин між ЄС та Україною: Що, чому і як? / За ред. М. Емерсона і В. Мовчан; Центр європейських політичних досліджень (CEPS), Брюссель, Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД), Київ. – 267 с.
3. Порядок денний асоціації між Україною та ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію від 16.03.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article%3fshowHidden=1&art_id=243281941&cat_id=223345338&ctime=1266423569791
4. Дерій Ж.В. Методика оцінювання прогресу економічних реформ: регіональний вимір європейської інтеграції / Ж.В. Дерій, Т.І. Зосименко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2016. – № 2(6). – С. 9-17.
5. Зосименко Т.І. Компаративний аналіз показників зовнішньої торгівлі регіонів України в контексті європейської інтеграції / Т.І. Зосименко // Інтелект ХХІ. – 2016. – № 5. – С. 12-16.
6. Про затвердження Порядку надання та анулювання митницею статусу уповноваженого (схваленого) експортера: Наказ Міністерства фінансів України від 07.10.2014 № 1013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1529-14#n15>
7. Приймак В.І. Математичні методи економічного аналізу / В.І. Приймак. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 296 с.